

**ПРЕВОД, ПРИМЕР, ПЕДАГОГИКА – ЕКАТЕРИНА
КАРАВЕЛОВА И ОБРАЗОВАНИЕТО**

*Ваня Г. Георгиева
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“*

**TRANSLATION, EXEMPLIFICATION, PEDAGOGY –
EKATERINA KARAVELOVA AND THE EDUCATION**

*Vanya G. Georgieva
Paisii Hilendarski University of Plovdiv*

The present text is engaged with some aspects of Ekaterina Karavelova's pedagogical activity during the first two decades after the Liberation of Bulgaria. She creates highly professional critical texts and translations. They attain great significance even beyond the methodical needs that begot them.

Key words: pedagogical activity, professional critical texts, translations

Настоящият текст е ангажиран с някои аспекти от педагогическата дейност на Екатерина Каравелова в първите две десетилетия след Освобождението.

На фона на масовото ниво в професията от онова време преподавателските ѝ практики се отличават с голяма прецизност при конструирането на образа на родни и чужди текстови наследства. Тя не затваря интересите си в класната стая, не ограничава съдържателността на часовете си до фиксирана учебна програма. Автентичният ѝ ангажимент към образователните задачи, които си поставя, я кара да създава високопрофесионални критически текстове и преводи; те придобиват голямо значение и отвъд методическите потребности, които са ги породили. Неслучайно Д. Мишев я нарича „най-ранната общественица от нашите учителки“ (Мишев 1929: 59); иновативното в начина ѝ на преподаване и прецизността на преводите ѝ я отличават от всички останали, така че тя „не се слива и губи в масата учители и общественици“ (Мишев 1929: 59). Като преподавател Екатерина Каравелова се съобразява и с идеята за утилитарността на знанието (идея, насле-

дена от Възраждането), и с изискванията на една (по-)модерна публичност, моделирана от стремежа към синхронизиране на родното с европейското литературно развитие. Така образователният ѝ модел се оказва отворен в две посоки – към ползите от изучаваното, но и към познаването и позоваването на европейската културна фактология, обвързана с универсалните духовни ценности на родно-творческата емпирия.

Екатерина Каравелова е възпитаничка на IV девическа гимназия в Москва, където се подготвя за учителското поприще в една доста различна от нашите реалности аристократична среда¹. В Русия тя престоюва от 1871 г. до 12 август 1878 г., когато се завръща в България, за да се посвети на избраната професия. Тя учи прилежно, „имайки всякога пред очи, че ще стана учителка в родния край, тогава под турско иго“ (Вж. Антонова 2003: 23 – 24). Завърнала се в Русе, „с ревност и увлечение открива домашно училище, защото в началните години след Освобождението обществените училища още са затворени“ (Филипова, Кунчева 1984: 9 – 10). Образованото момиче танцува

¹ Екатерина престоюва за кратко в Левашевския пансион в Киев, след което е настанена в Москва – в семейството на запасния генерал Всеволод Николаевич Лермонтов и съпругата му Елисавета Андреевна, с които има особено сърдечни отношения; сънародничката ни изгражда характера и маниерите си според тяхното морално влияние и аристократично възпитание. Интелектът и особената дарба за овладяване на чужди езици ѝ помагат да емигрира в езика им, да се пресели пълноценно в чуждата култура. В тази среда девойката създава литературния си вкус и освен руски усвоява немски, френски и английски, от които по-късно с лекота превежда. Това, което Екатерина възприема като особен ценно, е социалното поведение на семейството, при което пребивава, и общението с личности, на които дълбоко се възхищава: „Но само с гимназиалното образование аз нямаше да съм онова, което съм и бях като млада учителка и главна?! учителка в Русе 1879 [та] година. В къщата на Лермонтови – редом със старите традиции на старата аристокрация, поддържани главно от Елис[авета] Андреевна, широко си бе отворило път и новото веене. София Всеволодовна усилено се готвеше да държи изпити, за да получи право на учителка, и ги издържа, и отиде безплатна помощница – без пари в забавачницата на Лора Льовенштейн. Юл[ия] Вс[еволодовна], втората дъщеря, бе в Берлин, заедно с приятелката си София Василиевна Ковалевска, Юлия изучавала химия при професор Хофман, Ковалевска – математика. Голямата дъщеря била се венчала три дена преди моето пристигане в Москва. [...] Тя не бе молепсана от новия лъх“ (Антонова 2003: 17). Екатерина е впечатлена от тези широки умове, от преподавателите си в Москва. Например за учителя си по руски Возницин, когото определя като рядък преподавател и лектор, си спомня: „Ние се захласвахме, когато той ни четеше в клас. Нему аз дължа литературния вкус и изразителното четене, което също харесваше на моите ученички“ (Антонова 2003: 17; Филипова, Кунчева 1984: 20).

с новоизбрания български княз при посещението му в крайдунавския град. Той предлага на превеждащата му през деня млада учителка място в София, но Екатерина отказва с аргумента, че предпочита Русе заради майка си, която я е очаквала осем години и на която иска да посвети средства и грижи. „Ползиков зад гърба на княза прави недоволно лице, че се осмелявам да се откажа от княжеска милост...“ (Антонова 2003: 72), спомня си Екатерина. По-късно друго княжеско решение от политически характер ще я изпрати в „немилост“, но пък ще ѝ даде възможност да изживее, както самата тя ги определя, своите най-щастливите и плодотворни учителски години.

През 1880 г. Екатерина Пенева става съпруга на Петко Каравелов и започва да се обучава в тънкостите на тукашния обществено-политически живот, покрай който (въпреки своята младост) опознава всички обезпокоителни симптоми на политическото партизанство в още младата българска държава. През 1881 г. княз Александър Батенберг суспендира Търновската конституция, чието приемане и утвърждаване Петко Каравелов изживява като свой личен проект в правенето на политика с автентичен характер и с добра за общността законово-ценностна ориентация. Различните – спрямо тези на монарха – политически визии на Каравелови се превръщат в причина семейството да предприеме редица вътрешни миграции. През 1881 г. – именно политическата обстановка в страната е наложила това преместване – Екатерина Каравелова става учителка в девическата гимназия в Пловдив. Това е и времето, в което тя създава първите си преводи. Те са неразривно свързани с преподавателската ѝ дейност, с желанието ѝ да набави повече примери, с които да онагледя по-добре преподавания материал.

Любопитно е, че в по-ново време българските изследователи не спират вниманието си върху този вид деятелност на Екатерина Каравелова. Преводите ѝ присъстват в някои библиографски описи на книжовното ѝ наследство, но по-задълбочени страници не са им посветени. Французойката Мари Врина-Николов първа превръща тази тема в обект на научно занимание. Жан Дьолил, ръководител на катедрата по превод в Отавския университет, Канада, ѝ предлага да участва със студия в подготвяната от него за печат книга „Портрети на преводачки“.² В неговия CD-ROM за световната история на литературата Врина-Николов вече е предложила статия върху начина, по

² Виж Ekaterina Karavelova, une traductrice discrète in Portraits de traductrices, sous la direction de Jean Delisle, à paraître aux Presses universitaires d'Ottawa, 2001. Преди тази книга излиза и „мейл“-преводаческа подборка „Портрети на преводачи“.

който са превеждали в България по времето на кръга „Мисъл“; представила е дейността на д-р Кръстев и Пенчо Славейков, а „сега“ трябва да реши с коя жена преводач да запознае западния читател. „Честно казано, отначало се колебаех дали да не пиша за Мара Белчева, отбелязва Врина-Николов, но после ми стана ясно, че тя има много дейности, създава поезия, обаче в сравнение с Каравелова е превеждала малко. Тревожих се дали преводите на Каравелова ще се окажат на висотата, за която само бях чел“ (Врина-Николов 2001: 17).

Тревогите ѝ се оказват неоснователни – Екатерина Каравелова е добросъвестен преводач. В тази си роля тя демонстрира ангажимент и към възрожденския утилитаризъм при превода (превежда заради преки педагогически цели), и към модерните изисквания за придържане към съдържанието на първоизточника и за съобразяване с различния културен контекст, който го е породил. Прави впечатление, че за учителката Екатерина най-важна е яснотата на превода и полезността му за учащите се. В редки случаи тя пропуска пасаж или пример, но винаги аргументира тези свои решения в поясненията си към преведения текст.

Мари Врина-Николов смята, че Екатерина Каравелова е работила без речник, до такава степен е владеела френски, а и докладите ѝ, от които има запазен текст (много пъти тя говори и без да дисциплинира мисълта си с писмени записки), са като на „родена францужойка“. Врина-Николов опитва да обясни защо учителката изоставя превода, в който е толкова умела, след като спира да практикува обичаната професия през 1903 г. „Тъй като не казва нищо в спомените си по този въпрос, пред изследователя изниква предположението, че като роден педагог тя просто е искала да помогне на тогавашните читатели да опознаят произведенията на европейската литература“ (Врина-Николов 2001: 17). Причината Екатерина да се ангажира с преводи има прагматичен характер – целта ѝ е преводните текстове да бъдат в полза на учащите се. След като напуска професията, тя действително не се занимава повече с преводи на учебници и художествени текстове.

Не друго, а именно недостигът на учебна литература кара Екатерина Каравелова да се заеме с превод. Преподавайки през 80-те години на XIX век логически и текстови анализ на своите ученици, тя констатира липсата на помагала в тази област и превежда два учебника по логика, написани на английски от Стенли Уилям Джевонс. През 1929 г. в юбилейния сборник, посветен на Екатерина, д-р Елена Стоянова скицира ситуацията, в която се появяват преводите: „В Пловдив има условия за спокойна творческа работа. От автобиографичните бе-

лежки на г. Пеев-Плачков се вижда каква доза от подвижничество има в учителската дейност по онова време. По никой предмет, казва той, учебници няма – единствено изключение прави преведената от г-жа Каравелова логика на Джевонс. Върху плещите на учителя попадат големи тежести, но те с радост се носят“ (Стоянова 1929: 20).

Между другото, макар Пеев-Плачков да е признал, че преводът, който Екатерина Каравелова прави през 1884 г., запълва сериозна празнина, навремето той се е опитвал да докаже, че начинанието не е тежест, която плещите ѝ могат да понесат. „Преведе ся и на Български най-сетне можем да кажем заедно с „Търновска Конституция“ едно сериозно съчинение!“ [...], отбелязва Плачков. „Пред вид на това, ний можем да кажем, че г-жа Каравелова не е могла да избере за преводание по-добро съчинение от това, което е превела. Но колкото е по-добро избраното съчинение, колкото е по-прочуто в оригинал, толкова повече то заслужава да бъде преведено хубаво и чистичко. Госпожа Каравелова, обаче, сполучила ли е да направи това? Този е въпросът, на който щем се помъчим да отговорим в настоящата си Критика. Нашето скромно мнение е, че *тя не е сполучила. Преводът е: Не точен, Не добре приспособен за Българский язык и Не гладък...*“ (Плачков 1884: 549).

Плачков подробно проследява първите 108 страници от превода и на лексикално, и на текстуално ниво. Анализът му е изключително подробен – той препечатва големи пасажии от английско-български речник, с което иска да покаже, че между всички възможни варианти да се преведе една дума от английски на български Екатерина Каравелова избира все неподходящи еквиваленти. Ето защо според него изборът на учебник е възможно най-добър, но представянето му на български не отговаря на съдържанието, заложено в „превъзходния оригинал“.

Добрите приноси на превода и уместните лексикални избори на преводача от своя страна се заема да аргументира Иван Славейков (по това време учител в Пловдивската мъжка гимназия) в текста си „Критика по повод на Плачковата критика върху преводът на Джевонсовата Логика от г-жа Каравелова“ (1884)³. Славейков на свой ред прилага

³ Ето как звучи част от „защитата“ на Иван Славейков: „Г-жа Каравелова от три години учителствува в Пловдивската девическа гимназия. Тя е била предадена всецяло на своето дело и за то се е наслаждавала на привържеността и пълното уважение на своите ученички. Между другите предмети, тя е преподавала и логика в тесните граници, предвидени от програмата по този предмет. Защото книжнината ни се лишава от учебници по тази част, г-жа Каравелова се е ръко-

подробен анализ, с който доказва, че езиковите избори на български не са чак толкова несполучливи; напротив – според автора преводът на Екатерина Каравелова може да се счита за изряден професионализиран образец, редактиращ чрез съкращаване само тези реалии, които са непознати за нашата менталност и допълнително биха объркали читателя.

Много висока похвала начинанието получава също от тогавашния редактор на „Периодическо списание“ В. Д. Стоянов (вж. Стоянов 1884: 166 – 172). При наличието на бедна или неудовлетворителна родна книжнина в определени сфери на научното знание Стоянов препоръчва да се възползваме от добрите западни постижения, особено когато има преводачи от ранга на Екатерина Каравелова. „Една-две книжки, що имаме до сега в превод на езика си по логиката, и двете съвременно издадени (в г. 1861), една от доктора В. Х. Стоянова-Берона и другата от г. Груева, принадлежат към най-посредствените български учебничета въобще, и особено като учебни ръководства по логиката, те ни най-малко не могат да удовлетворят нуждата на оние, които искат да се запознаят с тоя предмет [...] За нас сега за сега хиляди пъти е по-добре да имаме книги в добър превод и с добро и полезно съдържание, от колкото оригинални книги със съдържание без цена или с порядъчно и полезно съдържание, но лош превод“ (Стойнов 1884: 168; 170).

Това е може би най-голямата похвала на обсъждания на страниците на периодичния печат преводен текст – „При това и самият превод на книгата изцяло е твърде добър, даже тъй добър, както не е могло да се очаква за пръв път да бъде по-добър, отколкото е сега“ (Стойнов 1884: 171). Е. Каравелова Стоянов вижда като продължителка на добрите работници на книжовното поле от Възраждането насам, а цялостния издателски продукт смята за безподобен: „Друга българска книга тъй хубаво и тъй напето издадена, и с толкова умерена цена не се е появявала на света до сега“ (Стойнов 1884: 172).

Освен всичко друго полемиката, която този превод поражда в средата на 80-те години на XIX век, доказва, че проблемите при преводната учебна литература предизвикват широк обществен отзвук.

водила от няколко английски учебници, най-добрите съществуващи, може би, по този клон на науката; и понеже логика се предвижда и в програмите на мъжките гимназии, тя се решила да преведе един от тия английски учебници, за да имаме на нашия език едно по сериозно и пълно ръководство, което да послужи, не само на учащите тоя толкоз полезен и нужен за умственото развитие предмет, но въобще и на преподавателите на български език...“ (Славейков 1884: 113).

Въпросите как, какво, от кого и с каква цел трябва да се превежда, несъмнено са актуално дискуссионно поле през това десетилетие.

Две години след широко обсъждания и първи превод на учебник Екатерина Каравелова превежда и „Начална логика“ (1886) от Дже-вонс. Тук тя въвежда читателя в проблематиката на книгата с подробен преговор. Думата и отново е за практическата полза от познаването на тази материя, която, като учителка, превела текста, за да го преподава на учениците си, разяснява с помощта на редица примери. Книгата се отнася до това как ние обикновено разсъждаваме, какви са особеностите на индуктивното и дедуктивното мислене и как по логически начин да се обясняват граматическите закономерности, така че да се подобрят комуникативните компетенции на учениците.

С презумпцията да послужи в учебните и часове, Каравелова превежда също учебник по гръцка литература, като се спира на „Гръцка литература“ от проф. Р. К. Джеб. Е. Каравелова изтъква множеството начетености на автора – съчинението не е на някой компилатор, а на един от най-добрите специалисти по древногръцка литература, у когото най-високо цени литературния вкус и способността му така да разпределя материала, че възгледите му да бъдат ясни за читателите. Особено похвалена е способността му с малко думи да изкаже много – при това разбираемо и последователно.

Преводите, предназначени за педагогическа употреба през този период (80-те години на XIX век), целят да се подобрят базисните умения на учениците в боравенето със световни културни образци, отличават се със стремеж към систематизация и практическа усвоимост на предложения материал. Те спомагат да се осмисли хронологическата последователност в развитието на литературността. „Ако учениците в същност са задължени да се запознаят с разните форми на поезията и прозата, то най-добре е всякога да се започва с Гръцката Литература – пише Екатерина Каравелова. – Защото, ако има нещо ценно добито от новата педагогия, то е, че – умственото развитие на всякой индивидуум може най-лесно да се постигне по оня същ път, по който е вървяло развитието на човечеството. Тука всеобщият опит е най-добрият съдия. Както в литературата, тъй и в науката, онова, което се е развило по-напред, по-напред трябва и да се изучава – Геометрията по-рано от Механиката, последната по-рано от Химията. В поезията епосът се изучава по-рано от лириката, а тая последната по-рано от драмата“ (Джеб 1889: 2). При изучаването на гръцката литература се проследява зараждането на почти всички литературни форми и техният „естествен ръст“ и за Екатерина несъмнено познаването

на античното художествено наследство трябва да бъде основата, над която литературните компетентности да се надграждат.

В началото на учебната 1903-та г. по-малката дъщеря на Екатерина Каравелова, Лора, е изпратена да се обучава във френския пансион Нотр Дам дьо Сион в Париж. Мястото е избрано по препоръка на Анна Шоурек, с чийто родители Екатерина е в близки приятелски отношения още от периода, в който е учителка в Пловдив. Лора знае, че преводът на майка ѝ въвежда българските ученици в обучението по антична литература, затова по особено ироничен начин изказва недоволството си от образователната среда в пансиона, където е изпратена. В писмо от 6/7 ноември 1903 г. тя споделя с майка си: „Анча ти е разказвала, че тука се изучава чудесно литература. Действително чудесия! Почват литературата от Мойсея, за когото вече учат цял месец, още не са го изучили и начудили на неговите чудесни исторически?! книги и т. н. и на всеки ред се повтаря, че той има по-голяма заслуга от Омир, защото последния имал вече пред себе си образци (навярно от Мойсей се е научил), а горкия Мойсей нямал от где да черпи ум и разум; при всичко това творенията му са пълни с мъдрост и той е баща на историята и литературата?! Пиша ти това като на бивша преподавателка по литература и като на човек, който се интересува от литература. Намирам, че си останала много назад, та трябваше заедно с мене да дойдеш и ти да се понаучиш“ (Памуков 1982: 28). Оказва се, че Екатерина, която преподава по преведения от самата нея учебник, прилага по-адекватна – от наша, съвременна гледна точка – литературноисторическа и методическа концепция, отколкото колегите ѝ от западния пансион, избран за обучение на дъщеря ѝ...

Освен текстове из областта на педагогиката и логиката Екатерина Каравелова превежда и художествени произведения, които помещава в литературни списания и най-вече в създаденото от Петко Каравелов през 1888 г. и излизало до арестуването му през 1891 г. списание „Библиотека „Свети Климент“ – отново с желание те да бъдат в помощ на учащите се⁴.

⁴ По инициатива на П. Каравелов през лятото на 1888 г. в София се основава „Дружество за разпространение на полезни знания в народа и за развитие на неговия вкус“. Дружеството започва да издава периодично списание – „Библиотека „Свети Климент“ (1888 – 1891), а Каравелов го редактира под псевдонима Камен Чернев. Поради налаганата цензура върху печата през този период някои от преводите в изданието са обвързани и с откъснати литературни потребности на момента. Списанието е много предпазливо и стои на просветни позиции, но постепенно започва да включва творби и преводи с политически характер. По този начин се

Един свой непубликуван на български език текст (Врина-Николов 2003) Мари Врина-Николов е посветила на превода като част от българския модернизационен проект в края на XIX и началото на XX век. В тази работа преводаческите практики на Екатерина Каравелова са видени като явление посредник между възрожденския практицизъм и модерното отношение към традуктологията. През втората половина на XIX век често преводите на български не се колебаят да променят оригинала, да премахват откъси, дори да побългаряват изцяло текста, за да го направят по-близък и достъпен за читателите. След Освобождението тези волности се избягват. Екатерина Каравелова си позволява да пропусне единствено антропоними и заглавия, чието непознаване в нашата културна среда би затруднило разбирането на цялостния текст от страна на читателя. Тя винаги съпровожда тези свои редакции с коментари⁵.

Екатерина Каравелова търси фразите на български, които най-точно могат да предадат заложеното съдържание в превеждания текст. Освен това натрупва репертоар от материали и изследвания, които съпровождат някои от преводите ѝ – тя пише предговор към превода си на Гьотевия „Егмонд“, прилага биография и творческа история към памфлетите на Курие[...], т.е. преводите ѝ са съпътствани

търсят специфични механизми за изобличението на Стамболовия режим – например чрез превода на реч от Виктор Юго, произнесена на 9 юли 1850 г. пред френския парламент, и т.н. „Душата на списанието е Ек. Каравелова. Тя пише статии на обществена и политическа тематика и дава в него отлични преводи. Ек. Каравелова е вдъхновителка на всички по-първи сътрудници на това толкова сериозно, интересно и хубаво списание“ (Саздов 1986: 41).

⁵ Ето как аргументира решението си да изпусне определени неща Екатерина Каравелова в предговора към „Гръцка литература“: „Друго, което трябва тука да се забележи, е, че си дозволих да изхвърля в Българския превод имена на някои Английски подражатели на Античната Литература с цел да се улесни четенето на книжката. Онова, което за Английските читатели съставлява разяснение, понеже за тях се предполага, че знаят собствената си литература – за нас щеше да е като сравнение за нещо неизвестно с друго още по-неизвестно, против педагогическото правило, което забранява да се върви от *ignotum* към *ignotius*. Това изоставяне още повече се оправдава, защото най-често се споменават такива писатели, на които имената надали се срещат и в обикновените ръководства по Английска Литература. А пък да се правят забележки, значи да се увеличава числото на имената в книжката, гдето и без това ги има доста – общ недостатък на всички кратки истории. Изобщо трябва да забележа, че съкращенията не заемат много от една и половина или две страници“ (Джеб 1889: 4).

от професионални метатекстове⁶. До голяма степен мисията, с която е натоварен преводът през този период, е да се разкрият ценни чужди модели, които да дадат насока за създаването на една оригинална и разнообразна собствено наша модерна литература и критика. Това дава основание на Мари Врина-Николов да твърди, че творчеството на Екатерина Каравелова, „...както и това на съмишлениците ѝ от списание „Библиотека „Св. Климент““ позволяват на следващото поколение, това от кръга „Мисъл“, да напредне по пътя на превода, на теоретичните и критични изследвания; за д-р Кръстев и Пенчо Славейков преводът играе първостепенна роля в обновата на българската литература“ (Врина-Николов 2003: 116). В това отношение преводът на Екатерина Каравелова ги изпреварва с няколко крачки.

Освен това през този период литературната история е тясно обвързана с литературния бит и дори „пространствено“ Каравелова „освобождава място“ за следващото поколение. „След приключване на процеса срещу Екатерина Каравелова, която бива оправдана поради липса на доказателства, че е извършила държавна измяна, като се стремяла да помогне на арестувания си мъж, тя отдава къщата си в София под наем на д-р К. Кръстев и заминава за Русе, където владиката Григорий Доростолочервенски успява да ѝ помогне да стане учителка в католическото девическо училище“ (Дафинов 1998: 125)⁷.

⁶ Петко Росен коментира появата на тези текстове на страниците на сп. „Библиотека „Св. Климент“ – и изобщо качествата на Екатерина Каравелова като преводач – така: „Тук са: памфлетите на Пол Лиу Курие, за когото тя пише обстойна историко-литературна характеристика, пътуванията по Харц на Хайне, всеизвестната трагедия Егмонт на Гьоте... И не се задоволява да даде само един прекрасен превод, дава в ясна и много грижлива форма преплетената историческа основа на трагедията и един хубав критически анализ на драмата...“ (Росен 1929: 121 – 122).

⁷ На 15 март 1891 г. убиват министъра на финансите Христо Белчев. За участник в заговора, целящ убийството на Стамболов, е обвинен и Петко Каравелов. Екатерина търси застъпничество от чуждите агентства за по-скорошно насрочване на делото му и за това си поведение е подведена под съдебна отговорност за държавна измяна. „На 30 ноември 1891 год. като се върнах от църква заварих у дома стража, която ми съобщи, че съм арестувана дома, без право да излизам и да приемам“ (Антонова 2003: 189). Съдът ѝ назначава за защитник Константин Стоилов и през февруари 1892 г. тя е оправдана, но всички училища са затворили вратите си пред нея. С помощта на Доростоло-Червенския владика Григорий е назначена в католическото училище в Русе, а със заплатата си издържа само цялото си семейство. През този период се занимава и с превода на „Княжество България“ от Константин Иречек.

След спирането на „Библиотека „Св. Климент“ „Мисъл“ подхваща и доразвива очерталия се вече в заченки модернизационен проект. Деятелността на Екатерина Каравелова като преводач, спомогнал за иницирането му, днес заслужава още внимание.

Най-малкото защото преводите на Екатерина Каравелова отразяват духа на две епохи: „От една страна, нейните преводи са белязани от утилитарната и романтичната концепция за превода, чиято цел е да изяснява, да освобождава, да образова народа, концепция, която преобладава във времето на Възраждането. От друга страна, превеждайки от оригинал, без да преминава през други преходни преводи, спазвайки тона и ритъма на първообраза, приложените в него литературни похвати, без да добавя и променя, без да съкращава каквото и да било, като се сблъсква с трудностите на текста, без да ги заобикаля, тя утвърждава новите изисквания към преводача, които са характерни за модернизма от началото на ХХ век. Преводът вече не е предназначен само да информира и образова, но и да развива вкуса на публиката към четене, да я подготви за създаването на истински литературни произведения, чрез които България да намери своето място сред европейските литератури“ (Врина-Николов 2003: 117).

ЛИТЕРАТУРА

- Антонова, съст. 2003:** *Екатерина Каравелова. Спомени.* Съст. М. Антонова. София: ИК Синева, 2003.
- Врина-Николов 2001:** Врина-Николов, М. Екатерина Каравелова – един урок по оптимизъм. Разговора води Петя Миронова. // *Демокрация*, НН, № 9, 12.I.2001, 17.
- Врина-Николов 2003:** Vrinat-Nikolov, M. Ekaterina Karavelova: la traduction entre instruction et creation. Прев. Ивайло Стоянов. // *Etudes balkaniques*, 2003, № 3, 110 – 118.
- Джеб 1889:** Джеб, Р. К. *Гръцка литература.* От английски превела Ек. Каравелова. Пловдив: Издание и печат на Христо Г. Данов, 1889.
- Джевонс 1884:** Джевонс, Ст. *Елементарни уроци по дедуктивната и индуктивна логика с въпроси, упражнения и речник от логически термини.* По английското ново издание. Превела Екатерина Каравелова. Пловдив: Издание и печат на Христо Г. Данов, 1884.
- Джевонс 1886:** Джевонс, Ст. *Начална логика.* С фигури по трето английско издание. Превела Екатерина Каравелова. София: Скоропечатница на К. Т. Кушлев, 1886.

- Мишев 1929:** Мишев, Д. Най-ранната общественица от нашите учителки. // *Екатерина Каравелова: 1878 – 1928: Юбилеен сборник*. София: Държ. печ., 1929, 59 – 67.
- Памуков, съст. 1982:** *Неизвестни писма на Лора*. Съст. Ст. Памуков. Пловдив: Христо Г. Данов, 1982.
- Плачков 1884:** Плачков, Ив. П. Критика. Елементарни уроци по дедуктивната и индуктивна логика с въпроси, упражнения и речник от логически термини от Стенлей Джевонс (по Английското ново издание), превела Катерина П. Каравелова. // *Наука*, 1884, № V – VI, 549 – 560.
- Росен 1929:** Росен, П. Книжовна дейност (Фейлетони, преводи и речи). // *Екатерина Каравелова: 1878 – 1928: Юбилеен сборник*. София: Държ. печ., 1929, 119 – 123.
- Саздов 1986:** Саздов, Д. Либералите-каравелисти през Стамболовия режим. // *Векове*, 1986, № 2, 33 – 44.
- Славейков 1884:** Славейков, Ив. Критика по повод на Плачковата критика върху преводът на Джевонсовата Логика от г-жа Каравелова. // *Периодическо списание*, 1884, № X, 111 – 122.
- Стоянов 1884:** Стоянов, В. Д. Елементарни уроци по дедуктивната и индуктивната логика с въпроси, упражнения и речник от логически термини. От Стенлей Джевонсон. (По английското ново издание). Превела Катерина П. Каравелова 1884. Пловдив. // *Периодическо списание*, 1884, № VIII, 166 – 172.
- Стоянова 1929:** Стоянова, Е. Екатерина Каравелова (Скица за биография). // *Екатерина Каравелова: 1878 – 1928: Юбилеен сборник*. София: Държ. печ., 1929, 9 – 39.
- Филипова, Кунчева, съст. 1984:** *Спомени на Екатерина Каравелова*. Съст. В. Филипова, Е. Кунчева. София: ОФ, 1984.